

**ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
ПРИРОДНО-РЕСУРСНИМИ АКТИВАМИ**

**REFORMATTING A SPATIAL MANAGEMENT SYSTEM FOR NATURAL
RESOURCE ASSETS**

Ігор БИСТРЯКОВ,

доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Igor BYSTRYAKOV,

Doctor of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the National Academy of
Sciences of Ukraine», Kyiv

Вікторія МИКИТЕНКО,

доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Victoriia MYKYTENKO,

Doctor of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the National Academy of
Sciences of Ukraine», Kyiv

Запропоновано концептуально-аналітичний підхід до визначення інтегративної бази сталого розвитку території, який ґрунтується на ідеї формування господарського простору та створює реальні умови для впорядкування і розвитку територіальної економічної інтеграції. Доведено, що на результативність функціонування економічного метапростору держави впливає фактор перебудови регіональної карти за каскадним форматом ущільнення виробничо-господарської, міжгалузевої та міжрегіональної взаємодії. Визнано доцільність урахування європейських економіко-статистичних принципів створення 10 територіальних природно-господарських округів, формат і масштаби яких відповідатимуть ключовим засадам ліберально-суспільної ринкової моделі просторового розвитку.

Ключові слова: система управління, природно-ресурсні активи, модель просторового розвитку.

The conceptual and analytical approach to the definition of an integrative base of sustainable development of territories is proposed, which is based on the idea of construction of economic space and creates real conditions for the establishment and deployment of territorial economic integration. It is proved that the effect of the realization of the economic meta space of the state is influenced by the factor of reorganization of the regional map by cascading format of consolidation of industrial-economic, inter-sectoral and interregional interaction. It is recognized that it is expedient to take into account European economic-statistical principles when creating ten territorial economic and economic districts, the format and scale of which will correspond to the key principles of the liberal-social market model of spatial development.

Key words: natural resources resource management system, model of spatial development.

Постановка проблеми. Результати функціонування світового господарства упродовж перших 20-ти років XXI ст. з урахуванням тенденцій посилення глобальної економічної конкуренції, скорочення темпів зростання світового багатства на тлі потужної загальносвітової економічної кризи на межі 2000–2010-х рр. і наступної рецесії дають підстави зробити висновок про те, що сьогодні організаційно-економічні механізми управління економікою як на глобальному, так і глокальному, регіональному й локальному рівнях неспроможні забезпечити сталість розвитку світової економіки. Більше того, потужного управлінського підґрунтя у вигляді дієвих організаційних (інституціональних) структур для формування економіки та суспільства сталого розвитку як у світі загалом, так і розвинених країнах наразі не забезпечено, незважаючи на його загально визнану триєдину економіко-соціально-екологічну концепцію. Саме спроби створення такої структури з акцентом на її фінансовому спрямуванні

стали одним із дискусійних питань на саміті Ріо-2012. Проте спостерігаються певні зрушення у цьому напрямі, а ключові наголоси здійснено на саміті ООН у 2015 р. [1] щодо розбудови четвертого імперативу сталого розвитку, а саме його управлінської складової. Зазначене спонукає до створення та запровадження у практику регуляторних інституцій як цілісно-структурованої системи управління сталим розвитком територіальних утворень.

Слід також зазначити, що сьогодні фактично сформовано оновлену управлінську складову системи імперативів розвитку суспільства на XXI ст., які в основному було визначено ще на саміті в Ріо-де-Жанейро чверть століття тому. Така система має виражений просторовий характер, оскільки реалізується за чотирма основними вимірами сталого розвитку одночасно у чотирьох базових системах, що мають просторову основу, зокрема в економічному, соціальному, природно-ресурсному та інституціонально-управлінському просторах. У цьому контексті сталий розвиток, виходячи з документів Ріо-2012 та наступних рішень, прийнятих у цій царині,

розуміють як сталий просторовий розвиток, де власне поняття простору значно ширше порівняно із традиційним, географічним розумінням території.

Слід наголосити, що соціально-економічний, техніко-технологічний та виробничо-господарський рівень результативності функціонування національної соціально-економічної системи потребує суттєвої реконструкції. У сучасних умовах господарювання на тлі ресурсних обмежень та постійного нарощення суспільно-політичних загроз і ризиків щодо сталого розвитку доцільно зосередити увагу на розробці інноваційного концепту переформатування просторової системи управління природно-ресурсними активами держави. Зазначене обумовлює необхідність забезпечення трансформації організаційної структури управління природними ресурсами у напрямі впровадження сучасного формату територіальних природно-господарських утворень зі зміною відповідних функцій, механізмів і повноважень у контексті підвищення еколого-економічного ефекту в різних сферах економічної діяльності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Загальні теоретичні положення щодо просторового управління природно-ресурсним потенціалом знайшли відображення у низці робіт вітчизняних та іноземних науковців, а саме: Б.М. Данилишина, Ш.І. Ібатулліна [2], С.І. Оліферука [3], М.А. Хвесика, Л.Г. Чернюк, М.І. Фащевського [4], Л.Т. Шевчука [5] та інших. Їх фундаментальні напрацювання стали підґрунтям для подальших досліджень широкого спектра механізмів просторового управління природно-ресурсними активами. Проте у вітчизняній науковій літературі недостатньо уваги приділяється розробленню й обґрунтуванню інноваційного концептуально-аналітичного підходу до визначення інтегративної бази сталого розвитку територій нашої держави, економіка якої функціонує в умовах ресурсних обмежень, постійного нарощення суспільно-політичних загроз і ризиків. Разом із тим існує нагальна необхідність перебудови регіональної карти України для забезпечення результативності просторової системи управління природно-ресурсними активами.

Мета статті полягає у розробці й обґрунтуванні теоретико-концептуальних та науково-прикладних положень щодо переформатування просторової системи управління природно-ресурсними активами в Україні в контексті сталого розвитку держави та її регіонів.

Виклад основного матеріалу. Функціонування сучасної системи просторового управління природними активами потребує переформатування інституціонального середовища з урахуванням усталених у країнах-членах ЄС економіко-статистичних принципів класифікації територій (NUTS – *Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes*). Це повинно стосуватися передусім: формування інноваційної моделі державного впливу на процеси модернізації природно-господарської сфери, спрямованої на реструктуризацію відносин власності на природні ресурси; упорядкування

повноважень органів виконавчої влади для практичної реалізації принципів децентралізації; визначення адекватних реальним процесам форм господарювання. Новий формат просторової системи управління природно-ресурсними активами стане основою розробки механізму досягнення якісних параметрів функціонування соціо-еколого-економічної системи України за рахунок реалізації комплексу відповідних важелів і регуляторів цілеспрямованого впливу.

Зазначимо, що основна відмінність сучасних підходів до базових вимірів господарського простору від попередніх полягає у його багатовимірності. Цей простір є об'єднуючою територіальною основою для системного функціонування соціо-еколого-економічних процесів із метою створення ефективної національної економіки на засадах забезпечення регіональної економічної інтеграції. Остання базується на взаємному інтересі й рівноправному партнерстві суб'єктів публічного управління країною та громадами, а також суб'єктів господарювання, що використовують виробничий потенціал елементів господарських систем, включаючи природні ресурси. У господарському просторі місце природних капіталів є первинним по відношенню до всіх інших видів. Саме вони поряд із такими компонентами національного багатства, як людський, виробничий та фінансовий капітали, слугують базисом формування і функціонування територіальних господарських систем. Природні ресурси, трансформовані у природні активи, тобто залучені до господарського обігу, сприяють створенню як матеріальної, так і нематеріальної складових господарського простору, зокрема інформаційного, соціального, інтелектуального, духовного капіталу людини тощо. Отже, природні ресурси є, з одного боку, елементами, що самі створюють господарський простір (у першу чергу земля), а з іншого – факторами його розвитку.

Специфіка господарського простору як складової управлінської системи полягає в тому, що він одночасно є і класичним об'єктом управління. Тобто йдеться про управління територіальним розвитком, проте він також є інструментом управління як сукупність факторних умов розвитку його складових, тому в цьому випадку варто говорити про просторове управління. В управлінському аспекті господарський простір структурується не тільки і не стільки як відокремлена, скільки інтегративна, контурна складова, що тісно переплетена правовими, інституціональними, регуляторними, виробничо-економічними, фінансовими, комунікаційними й інформаційними механізмами зв'язків із соціальним, природно-ресурсним та економічним просторами. Формування ефективної системи управління господарським простором з метою сталого просторового розвитку передбачає використання широкого спектра інструментів, які забезпечують взаємодію природно-ресурсної, економічної та соціальної складових для досягнення відповідних результатів. Такими інструментами є:

у *правовій площині*: законодавство, яке визначає правові норми діяльності суб'єктів економічних

відносин, у першу чергу щодо прав громадян-фізичних осіб, державних установ, підприємств різної форми власності, територіальних утворень (об'єднаних територіальних громад, тобто муніципалітетів) як юридичних осіб стосовно використання ресурсної бази просторового розвитку;

інституціональний: організаційне, інституціональне забезпечення економічної, у тому числі природно-ресурсної, екологічної, промислової, соціальної, фінансової, регіональної політики просторового розвитку, особливу увагу акцентуючи на публічно-приватному партнерстві, корпоративному аспекті інституціональних відносин та проектному підході до господарювання, які сприяють активізації участі природного капіталу в економічному процесі;

регуляторний: регулювання розвитку територіального господарського простору державою на основі застосування механізмів та елементів публічного адміністрування, дозвольної та податкової системи, субсидіарності, створення селективних режимів господарювання, державного і регіонального планування розвитку територій, цільових інвестицій із державного та місцевих бюджетів у проекти територіального розвитку, упровадження інновацій та інших інструментів регуляторної політики;

фінансовий: фінансове забезпечення просторового розвитку, включаючи фінансово-бюджетні механізми

розподілу публічних доходів, кредитні відносини, фіскальні механізми, фінансовий інструментарій публічно-приватного партнерства, механізми консолідованого фінансування просторового розвитку, рентні та, зокрема, орендні відносини;

інформаційний: господарський простір як цілісний об'єкт регулювання та управління за рахунок системних інформаційних зв'язків між його складовими забезпечує ефективний вплив управляючих і регулюючих чинників на соціально-економічні та еколого-економічні й соціально-екологічні процеси. Завдяки інформаційній синергетичній складовій управління системою господарського простору в цілому, особливо стратегічне, має високий, комплексний еколого-соціально-економічний ефект, забезпечує скоординований розвиток усіх територіальних і галузевих складових.

Сучасна система управління природними ресурсами повинна бути інтегрованою частиною більш загальної комплексної моделі просторового розвитку території (рис. 1) і відповідної системи управління сталим просторовим розвитком, передбаченої такою моделлю.

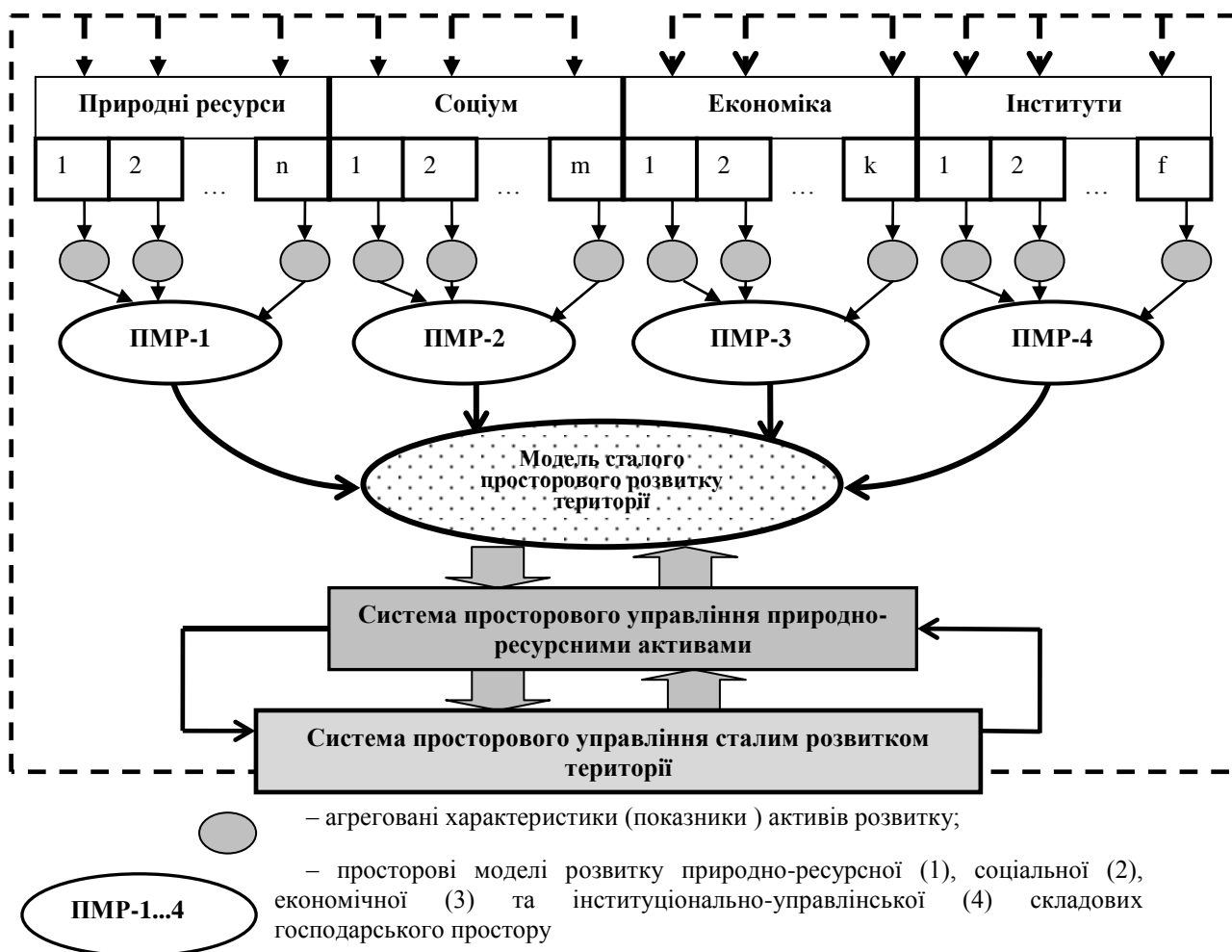

Рис. 1. Алгоритмічно-структурна схема формування системи управління природно-ресурсними активами в комплексній моделі просторового розвитку території

Стосовно останньої, то необхідно зауважити, що сьогодні виділення в системі господарського простору країни області як базової ланки територіального управління регіонального рівня у зв'язку з розвитком сучасних систем інфраструктури і технологій врядування є неефективним та застарілим з позицій оптимального, рекомендованого європейською системою NUTS масштабного рангу просторових господарських утворень для цілей обліку та інших функцій територіального управління.

Оцінка просторової організації природного багатства держави свідчить, що на території України наразі об'єктивно сформувався комплекс макромасштабних природно-ресурсних округів, достатньо чітко диференційованих за характерними ознаками структури потенціалу природних ресурсів, природно-кліматичними умовами, характером та ефективністю використання ресурсної бази в національному господарстві. Ці міжрегіональні округи, які поєднують у собі кілька областей, відповідають у просторовому фракталі природокористування міжобласному рівню формування інтегративних природно-господарських утворень. Тому господарський простір має вигляд інтегративної бази сталого розвитку територій України внаслідок синергетичного поєднання економічного, соціального та природно-ресурсного контентів діяльності людини. Саме він виконує об'єднуючу функцію щодо створення ефективної, цілісної національної економіки із забезпеченням регіональної економічної інтеграції на засадах гармонізації інтересів при рівноправному партнерстві суб'єктів публічного управління, бізнесу і населення країни, а також у процесах ущільнення виробничо-

господарської, міжрегіональної та міжгалузевої взаємодії.

У сучасних умовах господарювання слід своєчасно вживати адекватні реальній ситуації заходи цілеорієнтованого впливу на процес суспільного відтворення (макроекономічні параметри, галузеві структури виробництва, ціни і грошово-фінансові потоки). З погляду світоглядно-методологічного, теоретичного і науково-практичного осмислення, слід зосередити увагу на принципових питаннях методологічного забезпечення системи управління, пов'язаних із визначенням: потенційно-факторних детермінант матеріальної, соціальної, факторної та системно-універсальної природи; вихідних положень теорії управління розвитком стратегічного потенціалу; архітектури ієрархічної системи стратегічного потенціалу та складу пріоритетних елементарних компонент. Оскільки стратегічний потенціал України являє собою сукупність граничних ресурсів, резервів і можливостей різної природи, які використовуються з метою гармонізації та досягнення визначених енергетичних, екологічних, техніко-технологічних, соціально-економічних та інших цілей, для забезпечення збалансованості функціонування національного господарства доцільно зосередити увагу на пошуку шляхів раціонального використання природно-ресурсних активів з позицій досягнення достатнього рівня економічної безпеки і сталого розвитку.

Запропонований засіб візуалізації просторової системи управління природно-ресурсними активами (рис. 2) у форматі метапростору архітектури стратегічного потенціалу економіки України дає можливість визначити та оцінити світоглядно-методологічну основу розвитку держави.

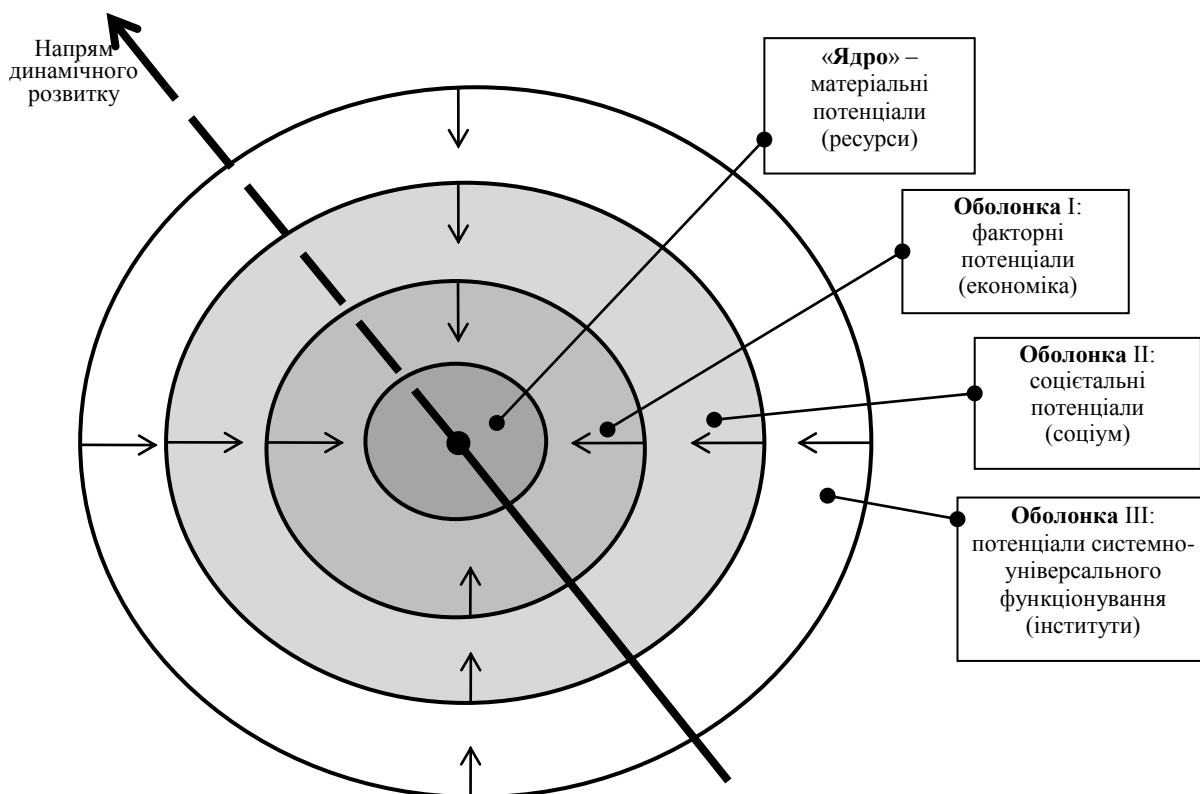

Рис. 2. Формат метапростору архітектури стратегічного потенціалу економіки України

Умовою досягнення поставлених цілей є впорядкованість видобутку й освоєння матеріальних потенціалів, їх раціональне використання у складі факторних та соцієтальних груп. Таким чином, за наведеним форматом можна описати реальні здатності елементарних потенціалів (будь-якої групи) та їхніх похідних, які, маючи неоднакову фізичну природу та просторову концентрацію на теренах держави, спроможні інкорпоруватися (переноситися) до масштабів потенціалу інших регіонів (у разі переформатування регіональної карти), а також бути освоєними й використовуватися за потребами відповідно до умов і вимог рівня результативності функціонування певного регіону чи територіального округу загалом.

Разом з тим функціонування економічного метапростору держави передбачає перебудову регіональної карти України саме за каскадним форматом ущільнення виробничо-господарської, міжгалузевої та міжрегіональної взаємодії. У свою чергу, це можливо з використанням європейських економіко-статистичних принципів, склад яких визначено згідно з вимогами Угоди про асоціацію України з країнами-членами ЄС (для формування в нашій державі макрорегіонів за доцільним форматом NUTS-II, що визнано міжнародними експертами). Регіональну карту України пропонується формалізувати за 10-ма територіальними природно-господарськими округами (рис. 3).

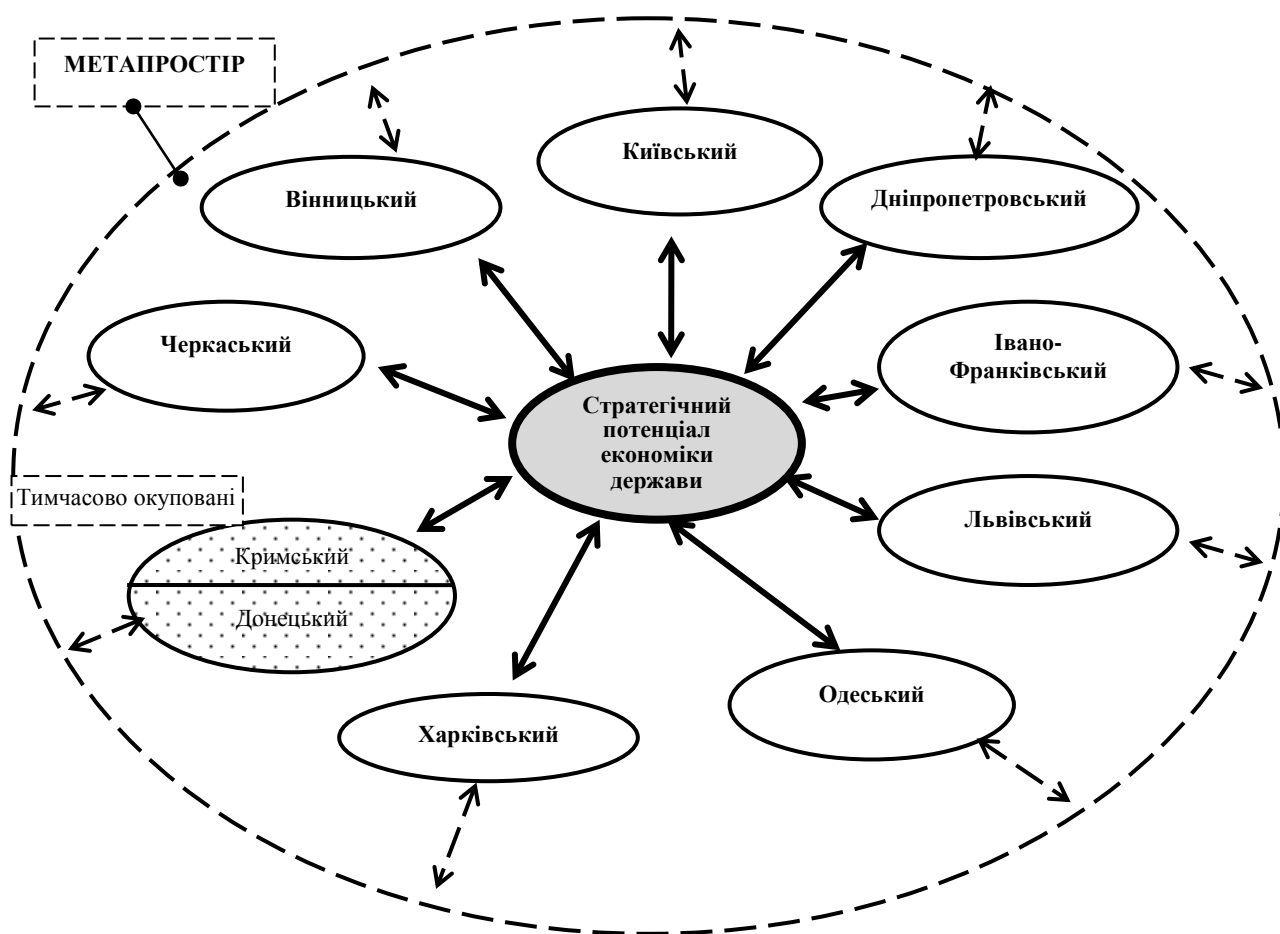

Рис. 3. Схема трансформації метапростору стратегічного потенціалу держави за форматом територіальних природно-господарських округів:

↔ – прямі зв'язки; ⇄ – опосередковані зв'язки

У межах зазначених округів передбачається більш широка варіативність об'єднання елементарних потенціалів будь-якої природи, однак саме від результативності реалізації дії потенціалів системно-універсального функціонування більшою мірою залежатиме освоєння матеріальної компоненти в єдиному полі функціонування природно-ресурсних активів. Масштаби розвиненості стратегічного потенціалу територіальних природно-господарських округів залежать від сукупності факторів, зокрема:

наявних чи залучених ресурсів, сукупних резервів і можливостей та, більшою мірою, кількісних вимірів

стратегічного потенціалу, обумовлених якістю, щільністю й спрямованістю простору взаємодії пріоритетних елементарних потенціалів, які реалізуються лише з використанням потенціалів системно-універсального функціонування та сформованого на основі соцієтальної групи комунікаційного синергетичного резерву сталого розвитку;

стану внутрішнього середовища (територіального простору), яке визначається: реальними умовами функціонування національного господарства (у тому числі в межах певного регіону, територіального

округу), які формують і сучасний технічний, і технологічний рівень виробництва в державі; ступенем інноваційного нормативно-правового забезпечення процесів формування стратегічного потенціалу та управління природокористуванням; галузевими обмеженнями і перешкодами, які існують у певному регіоні та державі загалом, що обумовлено масштабами й характером попиту і збалансованістю відносин у природно-ресурсній сфері; характером, етапами реалізації та дієвістю сучасної політики природокористування, стратегії забезпечення переходу до сталого розвитку держави та її регіонів.

Висновки. В Україні як державно організованому довкіллі зовнішні та внутрішні геоекономічні, геополітичні й просторові трансформації економічних і ресурсно-функціональних потоків з урахуванням інституційної гібридності світової економічної системи вказують на нагальну необхідність у площині визначення ціннісно-орієнтованих домінант та докорінних змін у розбудові територіальних природно-господарських округів. Запропоновано інноваційний концептуально-аналітичний підхід до визначення інтегративної бази сталого розвитку територій, який ґрунтується на ідеї формування господарського простору, створює реальні умови для впорядкування та розвитку територіальної економічної інтеграції, поєднання інтересів суб'єктів публічного управління, господарюючих структур бізнесу та населення країни на комунітарних засадах і принципах рівноправного партнерства.

Обґрунтовано, що концептуальні положення щодо п'яти пріоритетних для управління природно-ресурсними активами в Україні функціоналів забезпечують: покращення стану внутрішнього і макросередовища; задоволення потреб в освоєнні матеріальної групи потенціалів та поступового нарощення їх масштабів; конкурентоспроможність інноваційних ідей нагромадження потенціалів системно-універсального функціонування; удосконалення технологій управління природокористуванням; запровадження у практику дієвого інформаційно-методичного забезпечення для ущільнення міжгалузевих і міжрегіональних взаємозв'язків за новим форматом регіональної карти держави. З'ясовано, що комплекс пріоритетних функцій просторової системи управління природно-ресурсними активами, визначений за результатами формування архітектури стратегічного потенціалу економіки держави, розкриває змістовні ознаки напрямів ефективного розвитку національного господарства з визначенням певних конкурентних переваг як галузей, так і територій.

На результативність функціонування економічного метапростору держави суттєво впливає фактор перебудови регіональної карти саме за каскадним форматом ущільнення виробничо-господарської, міжгалузевої та міжрегіональної взаємодії. Це можливо з використанням європейських економіко-статистичних принципів, передбачених вимогами Угоди про асоціацію України з країнами-членами ЄС. В Україні доцільно виділити 10 територіальних природно-господарських округів за форматом NUTS-

II, а також розробити й реалізувати концепт ключових засад ліберально-суспільної ринкової моделі просторового розвитку в контексті забезпечення сталого розвитку держави та її регіонів.

Список використаних джерел

1. Преобразование нашего мира: повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года : Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 25 сентября 2015 года A/70/L.1) 70/1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>.
2. Ібатуллін Ш. Використання фракталів у дослідженні структури економічного простору / Ш. Ібатуллін // Економіст. – 2011. – № 4. – С. 46–48.
3. Оліферук С.І. Економічний простір: сутність, ознаки та структура / С.І. Оліферук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 6 (133). – С. 74–79.
4. Фащевський М.І. Сутність і структура економічного простору / М.І. Фащевський, Л.Г. Чернюк // Продуктивні сили України. – 2006. – № 1. – С. 20–31.
5. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи : [монографія] / за ред. д.е.н., проф. Шевчук Л.Т. – Л. : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. – 256 с.

References

1. Organizaciya obedinennyx nacij (2015). Preobrazovanie nashego mira: povestka dnya v oblasti ustojchivogo razvitiya na period do 2030 goda/ rezolyuciya, prinyataya generalnoj assambleej 25 sentyabrya 2015 goda a/70/L.1 [The United Nations. The Transformation of our World: An Agenda for Sustainable Development until 2030 / Resolution adopted by the General Assembly on September 25, 2015 (A/70/L.1 - 70/1). – Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>.
2. Ibatullin, Sh.I. (2011). Viktoristannya fraktaliv u doslidzhenni strukturi ekonomichnogo prostoru [Using fractals in the study of the structure of economic space]. *Ekonomist*, 4, 46–48 [in Ukrainian].
3. Olyferuk, S.I. (2012). Ekonomichnij prostir: sutnist, oznaki ta struktura [Economic space: essence, features and structure]. *Formuvannya rinkovix vidnosin v Ukraini*, 6 (133), 74–79 [in Ukrainian].
4. Fashhevskij, M.I. & Chernyuk, I.G. (2006). Sutnist i struktura ekonomichnogo prostoru [The essence and structure of the economic space]. *Produktivni sili Ukraini*, 1. 20-31. [in Ukrainian].
5. Shevchuk, L.T. (Eds.). (2011). *Prostorovij rozvitok regionu: socialno-ekonomichni mozhlivosti, riziki i perspektivi* [Spatial development of the region: socio-economic opportunities, risks and prospects]. Lviv: Institut regionalnix doslidzhen [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24 березня 2018 року